

TIẾP CẬN TRỊ LIỆU ÂM NHẠC CHO TRẺ KHUYẾT TẬT HỌC TẬP Ở LỚP HỖ TRỢ ĐẶC BIỆT TRONG TRƯỜNG TRUNG HỌC CƠ SỞ HOÀ NHẬP

TOMOKO UENO, Assoc. Prof. -
MICHIKO KAN, Prof. - YUKARI YAMAZAKI, Prof.*

Ngày nhận bài: 16/05/2016; ngày sửa chữa: 16/05/2016; ngày duyệt đăng: 18/05/2016.

Abstract: This study examines two student-favored improvisational music activities carried out over three years and clarifies through video recording analysis the structures and characteristics of the activities that promote student self-esteem, self-expression, and the sense of a secure environment. Improvised expression in musical therapeutic activities allows participants to feel at ease in an environment in which they can free themselves and relate to others, and gives rise to a new relationship with their teachers and fellow students. Through such activities, special education students develop a sense of self-acceptance and personal psychological stability, as well as develop acceptance of others.

Keywords: Musical therapeutic approach, special education classes in an ordinary junior high school, music therapy, improvisational music activities, self-reliance activities.

1. Mở đầu

Bài viết nhằm mục đích làm sáng tỏ hiệu quả của các hoạt động theo quan điểm trị liệu âm nhạc trong các giờ học “Hoạt động tự lập” của lớp hỗ trợ đặc biệt thông qua sự phối hợp giữa nhà chuyên môn (giảng viên đại học có chuyên môn về trị liệu âm nhạc) và giáo viên dạy lớp hỗ trợ đặc biệt của trường trung học cơ sở (THCS) công lập.

Chúng tôi thực hiện nghiên cứu này bởi nhận thấy có những điểm tương đồng giữa chức năng của âm nhạc với nội dung “Hoạt động tự lập” trong nội dung hướng dẫn học tập. “Hoạt động tự lập” là “Nhằm mục tiêu mỗi cá nhân học sinh phải biết tự lập, biết cải thiện và khắc phục các khó khăn do khiếm khuyết trong học tập và cuộc sống, nuôi dưỡng tri thức, kĩ năng, thái độ và thói quen, hướng tới phát triển hài hòa giữa thể chất và tinh thần”. Nội dung của “Hoạt động tự lập” bao gồm 6 lĩnh vực: “Bảo vệ sức khỏe”, “Hoạt động thể chất”, “Ổn định tinh thần”, “Ổn định tâm lý”, “Thiết lập mối quan hệ” và “Hiểu biết về môi trường”. Phương pháp trị liệu âm nhạc có mục đích là sử dụng các hoạt động sinh lý, tâm lý, xã hội, khắc phục và làm giảm nhẹ các khiếm khuyết cả về thể chất và tinh thần, duy trì và cải thiện các chức năng, cải thiện chất lượng cuộc sống, hướng tới chuyển đổi hành vi để không trở thành hành vi có vấn đề, bằng cách sử dụng âm nhạc có chủ đích, có kế hoạch” (Định nghĩa của hiệp hội trị liệu âm nhạc Nhật Bản).

Để phù hợp với 6 lĩnh vực của nội dung “Hoạt động tự lập”, phân loại thành các hoạt động như sau:

“Bảo vệ sức khỏe” và “Hoạt động thể chất” thuộc về hoạt động sinh lý âm nhạc, “Ổn định tinh thần” và “Ổn định tâm lý” thuộc về hoạt động tâm lý âm nhạc, “Thiết lập mối quan hệ”, “Hiểu biết về môi trường” thuộc về hoạt động xã hội âm nhạc. Chức năng của âm nhạc được thể hiện trong cả phương pháp trị liệu âm nhạc và nội dung “Hoạt động tự lập”, trong đó có nhiều phần đan xen lẫn nhau.

Xem xét từ quan điểm lồng ghép “Hoạt động tự lập” trong phương pháp trị liệu âm nhạc, lí giải cho việc thực hiện điều này với học sinh của lớp hỗ trợ đặc biệt dưới đây.

Với học sinh khuyết tật, thông thường ngay cả thời kì học tiểu học hay khi chuyển lên trường THCS thì các em có xu hướng tăng áp lực trong học hành và trong mối quan hệ tương tác với người khác. Chính vì vậy, (1) Trong quá trình trưởng thành ở giai đoạn trường THCS, các em gặp khó khăn khi mở rộng mặt phát triển với các bạn đồng trang lứa, trong thiết lập mối quan hệ với bạn bè; (2) Các em phải tự nhận thức về khiếm khuyết bản thân, yêu cầu phải học trưởng thành về mặt tâm lý.

Chính vì vậy, chúng tôi xây dựng các nội dung “Hoạt động tự lập” theo cách đưa các lí luận của phương pháp trị liệu âm nhạc vào các hoạt động âm nhạc (các hoạt động trị liệu âm nhạc trình bày bên dưới). Hoạt động trị liệu âm nhạc được thực hiện trong 3 năm, mỗi năm 4-5 lần. Nhìn vào các nhận xét của giáo viên chủ nhiệm lớp

* Wakayama University, Japan

hỗ trợ đặc biệt, trong các lời cảm tưởng và phát ngôn của chính học sinh, một kết quả rõ ràng thu được là mối quan hệ giữa học sinh và giáo viên, với các bạn đồng trang lứa sâu sắc hơn, các em có thêm vốn âm nhạc phong phú và hơn hết là các em có khoảng thời gian cảm thấy an tâm và thích thú.

Nghiên cứu thực hiện các hoạt động trong vòng 3 năm, các đặc trưng thấy rõ như: học sinh đặc biệt thể hiện được sự thích thú, thích tham gia vào hai hoạt động âm nhạc ngẫu hứng, qua phân tích băng ghi âm cho thấy các hoạt động âm nhạc đã đẩy mạnh được năng lực thể hiện tự lập, cảm giác an tâm và cảm giác tự khẳng định.

2. Khái quát về các hoạt động trị liệu âm nhạc

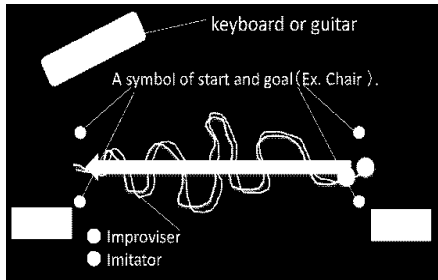
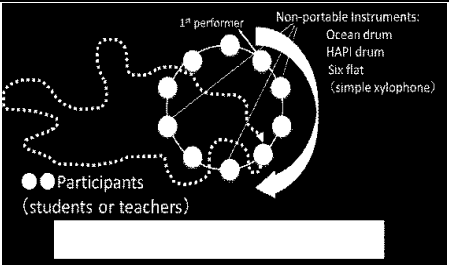
Hoạt động trị liệu âm nhạc vừa kết hợp giữa lí luận và phương pháp trị liệu âm nhạc, vừa bao gồm cả ca hát và sử dụng nhạc cụ, biểu hiện thể chất, thể hiện ngẫu hứng và cả sáng tạo, đánh giá. Tuy nhiên, các hoạt động ở đây không phải là các hành vi trị liệu của các nhà chuyên môn trị liệu âm nhạc mà chỉ có "tính" trị liệu âm nhạc.

Ngoài ra, nghiên cứu này thực hiện dựa trên vị trí một lĩnh vực ("Hoạt động tự lập") và giờ thường xuyên

(Giờ âm nhạc) trong vấn đề giáo dục của lớp hỗ trợ đặc biệt, khác với tính chất của giáo dục âm nhạc là cung cấp kiến thức âm nhạc và dạy các kĩ năng. Hoạt động trị liệu âm nhạc này đã được Maruyama (2002) [1] gọi là hoạt động âm nhạc mang tính trị liệu. Trong hoạt động trị liệu âm nhạc, mọi người tham gia đều có vị trí "bình đẳng như nhau" và đều cùng "chia sẻ" sự thích thú trong khoảng thời gian đó. "Ở đây, mọi người biểu hiện đều được tôn trọng, đồng thời coi trọng các biểu hiện tự lập và ngẫu hứng" [1].

Với cách suy nghĩ này, nghiên cứu thực hiện các hoạt động trị liệu âm nhạc. Điểm khác biệt với hoạt động trị liệu âm nhạc của Maruyama đưa ra là các hoạt động bao gồm phương pháp trị liệu âm nhạc cộng đồng. Phương pháp trị liệu âm nhạc cộng đồng là một trong những phương pháp trị liệu âm nhạc được chú ý trong những năm gần đây. Phương pháp trị liệu âm nhạc này thực hiện theo phương pháp trị liệu âm nhạc mở, với mục tiêu "Không chỉ phù hợp với đặc trưng của một người mà còn phù hợp với môi trường xung quanh". Như vậy, hoạt động trị liệu âm nhạc vừa thực hiện "Hoạt động tự lập" ("Giờ âm nhạc"), trong tương lai ngoài các hoạt động âm nhạc, bắt đầu từ các

Bảng. Thiết kế hai hoạt động âm nhạc ngẫu hứng

Tên hoạt động	Ảnh sáng và bóng đêm	Hành trình của âm thanh
Mục tiêu	Tiến trình tự thể hiện và tương tác với người khác	
Cách thức thực hiện		
	<p>(i) Tạo thành từng cặp, một người sẽ bắt đầu thực hiện từ điểm bắt đầu đến điểm đích theo hàng, được biểu diễn bằng bàn phím hoặc đàn ghi-ta (VD: âm nhạc theo phong cách Tây Ban Nha).</p> <p>(ii) Người khác phải bắt chước theo các chuyển động của người đầu tiên.</p> <p>(iii) Khi một nhóm kết thúc, nhóm tiếp theo sẽ trình diễn và tiến trình sẽ lặp lại một vài lần.</p>	<p>(i) Mỗi người sẽ tự chọn một dụng cụ âm nhạc được bày sẵn ở trên bàn.</p> <p>(ii) Mọi người ngồi vòng tròn và mỗi người sẽ trình diễn theo lượt. Khi một người trình diễn xong, người tiếp theo sẽ bắt đầu chơi (đường màu xanh).</p> <p>(iii) Khi tất cả đã trình diễn xong, những người đã được chỉ định đệm sẽ bắt đầu trình diễn ngẫu hứng.</p> <p>(iv) Những người khác sẽ đứng lên khi họ chọn và tiếp tục trình diễn ngẫu hứng trong khi đi xung quanh phòng; họ sẽ quay trở lại chỗ ngồi khi kết thúc xong trình diễn (đường chấm).</p>

lớp bình thường, hướng tới kết nối với các cộng đồng khác. Từ cách suy nghĩ này thì hoạt động trị liệu âm nhạc được cho là sẽ dẫn đến việc giáo dục hòa nhập.

3. Trình tự thực hiện hai hoạt động âm nhạc ngẫu hứng

Dưới đây trình bày tổng quan các đặc trưng và trình tự thực hiện hai hoạt động âm nhạc ngẫu hứng được học sinh yêu thích trong các hoạt động trị liệu âm nhạc. Hoạt động đầu tiên là “Ánh sáng và bóng đêm”. Ở hoạt động này kết hợp cùng với âm nhạc, một người sẽ hoạt động trước và một người sẽ phải bắt chước lại. Hoạt động thứ hai là “Hành trình của âm thanh”. Ở hoạt động này, mỗi người phải tự lựa chọn tuần tự một loại nhạc cụ, sau khi nghe, gọi, người đó phải tự vừa đi vòng quanh, vừa thể hiện tự do nhạc cụ đó. *Bảng* (trang trước) trình bày trình tự thực hiện cụ thể.

4. Bàn luận về cấu trúc và đặc trưng của hai hoạt động âm nhạc ngẫu hứng

Mục 3) đã thể hiện hai hoạt động âm nhạc ngẫu hứng, thông qua việc xem lại băng ghi âm, từ phản ứng của giáo viên với học sinh và đặc trưng của âm nhạc, tập trung vào sở thích, từ đó điều chỉnh các đặc trưng của hoạt động trị liệu âm nhạc như dưới đây.

4.1. Hoạt động “Ánh sáng và bóng đêm”. Đặc trưng của hoạt động được trình bày ở 4 điểm dưới đây:

- Trực quan rõ ràng lúc khởi đầu và kết thúc hoạt động: Trực quan rõ ràng lúc khởi đầu và kết thúc hoạt động, mỗi cặp đôi có thể thực hiện được trong một khoảng thời gian và không gian. Mỗi cặp đôi cũng có thể thể hiện ngẫu hứng và thử bắt chước.

- Thể hiện của mỗi cặp đôi, thúc đẩy một người thể hiện ngẫu hứng và một người bắt chước theo: Bắt chước (imitation) là hoạt động đơn giản và dễ nhất khi bạn làm gì đó với người khác. Ngoài ra, xét về điểm để có thể hiểu những gì đang làm với người khác thì nó có thể được định vị là hoạt động làm quen. Trong biểu hiện cơ thể, bất cứ ai ngay lập tức cũng sẽ đưa ra cách giải quyết, không cần suy nghĩ mà có thể nảy sinh sự thú vị, cười ngay mà không cần suy nghĩ. Do đó, đây là một đặc trưng quan trọng của các hoạt động trong nghiên cứu này.

- Đệm theo nhịp điệu âm nhạc: Trong “Ánh sáng và bóng đêm”, có vai trò của người đệm nhạc, họ cùng với người thể hiện tạo ra bầu không khí sôi động. Người thể hiện (người sáng tạo, người bắt chước) nhận được sự hỗ trợ âm nhạc của người đệm nhạc, do đó có thể tập trung vào việc chuyển động.

Theo đó, có thể tìm kiếm các thể hiện sáng tạo, giải phóng sự tự lập.

- Người thể hiện (người sáng tạo, người bắt chước) và người đánh giá (người quan sát) tham gia vào các hoạt động trong nghiên cứu này một cách tuần tự: Trong “Ánh sáng và bóng đêm”, người sáng tạo, người bắt chước, người quan sát, mỗi người đều có trách nhiệm chung và luân phiên thay đổi. Với cách này, cả học sinh và giáo viên đều có thể tham gia vào hoạt động một cách bình đẳng.

Việc các hoạt động được nhắc đi nhắc lại (lặp lại) không chỉ tạo cho người thể hiện cảm giác an tâm mà còn tăng sự tự chủ tốt cho họ. Đây là cơ hội để những người thể hiện phá vỡ vỏ bọc, trở nên tự tin. Ngoài ra, khi tạo ra những tiếng cười, điều đó sẽ kết nối người tham gia, từ đó sáng tạo ra không gian âm nhạc chung.

4.2. Hoạt động “Hành trình của âm nhạc”. Hoạt động này có 4 đặc trưng được trình bày dưới đây:

- Hỗ trợ tính nhạc có cơ sở: Nhìn lại các băng ghi âm và bản thân tác giả tham gia cùng với hai học sinh, quyết định đưa ra quy tắc sáng tạo âm nhạc hỗ trợ toàn bộ. Với người tham gia, đầu tiên là đệm nhạc có cơ sở, sau đó bầu không khí được tạo ra, dần dần cảm giác an tâm được nảy sinh, sau đó tự bản thân cơ thể đi tìm âm nhạc đệm, và dần hòa vào sự thích thú trong âm nhạc với người khác.

- Cùng thiết lập chủ đề: Trong chủ đề “Hành trình”, bất cứ ai cũng có thể sáng tạo ra một câu chuyện cụ thể, từ đó nảy sinh các thể hiện và tình cảm sâu sắc. Theo cảm tưởng của học sinh B là người tham gia từ đầu đến cuối hoạt động, em đã tham gia hành trình âm nhạc ở gần trường THCS địa phương, vừa tưởng tượng hành trình rất cụ thể và vừa từ đó đã sáng tạo ra âm nhạc.

- Lựa chọn các nhạc cụ đã được cân nhắc có màu sắc và âm lượng dễ thao tác: Trong hoạt động này, chú ý lựa chọn các nhạc cụ mà (1) Thao tác phải dễ dàng, (2) Mọi người không tạo ra tiếng ồn. Một số nhạc cụ thường được sử dụng trong phương pháp trị liệu âm nhạc như: chuông nhạc cụ giai điệu, chuông năng lượng, maracas, Hapidoram, chũm chọe ngón tay, trống đại dương, chiêng. Bằng việc thao tác đơn giản với nhạc cụ, người tham gia cũng tự do tìm kiếm các âm thanh. Bằng việc tạo ra âm thanh hài hòa, mỗi một người có thể tự tiếp nhận và từ đó, ai cũng có cảm giác giao lưu với nhau trong các hoạt động âm nhạc đó.

- Thể hiện chuyển động tự do trong không gian: Trong hoạt động “Ánh sáng và bóng đêm”, các hoạt động đề cao về tự do như: 1) Sáng tạo âm thanh tự do, 2) Chuyển động trong không gian rộng, 3) Cá nhân tự do quyết định lúc bắt đầu và kết thúc. Đồng thời với các chủ đề cụ thể của “Hành trình”, có thể tự do vừa vui vẻ vừa hoạt động, từ đó có thể giao lưu với nhiều người khác thông qua âm nhạc.

Ngoài ra, trong môi trường nhà trường, không chỉ lúc nào cũng chỉ giao lưu với bạn đồng trang lứa, với giáo viên mà còn có thể gặp gỡ với tất cả mọi người, ở những vị trí bình đẳng (là người thể hiện). Đặc trưng quan trọng của hoạt động này là tạo ra được tính liên kết, giữa học sinh với học sinh, giữa học sinh với giáo viên từ các vị trí mới khác biệt thường ngày.

5. Tổng kết khả năng của hoạt động trị liệu âm nhạc nhìn từ quan điểm hòa nhập

Ở hai hoạt động âm nhạc ngẫu hứng được học sinh ưa thích, tự bản thân bên trong các em tự thể hiện cũng như lôi kéo được sự thể hiện của những người liên quan khác. Để có thể giúp các học sinh tự tin thể hiện, lưu tâm 2 điểm sau đây. Một là, không có “Sai” trong thể hiện ngẫu hứng. Thể hiện ngẫu hứng tôn trọng sự thể hiện đa dạng khác nhau, thể hiện sự an tâm để giải phóng sự tự lập. Hai là, trong khi cùng tham gia các hoạt động “Bạn bè” từ các vị trí bình đẳng, lúc nào cũng tạo ra sự liên kết giữa học sinh với giáo viên, giữa các học sinh cùng trang lứa từ các vị trí mới khác biệt thường ngày trong môi trường nhà trường. Do đó, để có thể thể hiện được 2 điểm này thì phải làm rõ vị trí to lớn của “Hoạt động tự lập” (Giờ âm nhạc) trong chương trình của lớp học hỗ trợ đặc biệt. Bởi vậy, phải thiết lập trong thời gian biểu, người tham gia được hỗ trợ đảm bảo thời gian thể hiện tự do, an tâm tham gia các hoạt động.

Theo Kenny (2006), khi đã thiết lập được sự an tâm, thì sẽ làm sinh động hóa các hoạt động sáng tạo, từ đó chỉ ra được tiến triển của sự trưởng thành và chuyển đổi [3]. Kenny ủng hộ lý luận mô hình “Vị trí kinh nghiệm (Mảnh đất chơi - field of play)” và làm sáng tỏ điều đó trong tiến trình phương pháp trị liệu âm nhạc. Kenny cũng đưa ra quan điểm “Bất cứ ai cũng tồn tại không hoàn thiện”. Khi “Bất cứ ai cũng tồn tại không hoàn thiện” gặp nhau, cùng tự tin an tâm thể hiện ngẫu hứng từ “Vị trí kinh nghiệm” trong không gian âm nhạc, lúc đó sẽ sản sinh ra sự trưởng thành và chuyển đổi [3]. Ngay cả với hành động mang tính đối phó thì khi tạo ra sự an tâm từ “Vị trí kinh nghiệm” trong “Hoạt động tự lập” (Giờ âm nhạc), các học sinh

có thách thức phải thể hiện ngẫu hứng trong âm nhạc, từ đó mà sẽ tiếp tục phải tìm kiếm. Còn với học sinh, khi thiết lập được sự liên kết từ vị trí bình đẳng với người tham gia khác hoặc với tư cách là người thể hiện, các em thể hiện được sự tự tin. Khi chấp nhận thể hiện của người khác, nảy sinh ra sự thể hiện mới của bản thân, từ đó khắc sâu thêm các mối quan hệ. Điều này đã được thể hiện trong các hoạt động cũng như trong tiến trình “Vị trí kinh nghiệm” mà Kenny đã đề cập tới.

Điều đạt được trong các hoạt động này là có được sự tự lập, ổn định tâm lý tự tin vào bản thân của học sinh lớp hỗ trợ đặc biệt. Đồng thời cũng nuôi dưỡng những mặt tốt đẹp trong suy nghĩ và trái tim của người khác.

Thực tế, từ các giáo viên chủ nhiệm lớp hỗ trợ đặc biệt cho biết, học sinh đã có sự thích thú to lớn trong môi trường trường học khi tham gia hoạt động này, khắc sâu được mối quan hệ giữa giáo viên và học sinh, tăng sự nhận thức của các bạn đồng trang lứa về học sinh và những điều này đã vượt ra ngoài phạm vi của những “Giờ âm nhạc”. Với người giáo viên, học sinh được phong phú hơn về vốn âm nhạc và khả năng thể hiện, các em có cơ hội phát hiện một khía cạnh mới và giáo viên hiểu học sinh hơn. Bản thân các giáo viên khi tham gia “Hoạt động tự lập” (Giờ âm nhạc) cũng cảm thấy thoải mái khi được giải phóng cả cơ thể và tinh thần. Như phần trên đã trình bày, hoạt động âm nhạc trị liệu này còn sử dụng theo cách thức trị liệu âm nhạc cộng đồng, do vậy mục tiêu là tạo sự liên kết ngoài cả “Giờ âm nhạc”, bắt đầu từ liên kết ở lớp học hỗ trợ đặc biệt. Muốn vậy, đầu tiên các học sinh lớp hỗ trợ đặc biệt phải được nuôi dưỡng cảm giác tự lập và tiếp nhận sự ổn định tâm lý. Hay nói cách khác, các học sinh lớp hỗ trợ đặc biệt phải có được động lực liên quan đến sự tham gia ngoài lớp học hỗ trợ đặc biệt. Có như vậy, nghiên cứu này mới có thể hướng tới giáo dục hòa nhập được. □

Tài liệu tham khảo

- [1] Maruyama Akira (2002). *Giới thiệu hoạt động trị liệu âm nhạc vì giáo dục và phúc lợi tương lai*. NXB Shinju.
- [2] Inoue Seizu (2007). *Thực trạng phương pháp trị liệu âm nhạc*. Bộ môn nghiên cứu phương pháp trị liệu Đại học Âm nhạc Quốc gia (Nhật Bản) - Con người và lịch sử xã hội.
- [3] Caroline Kenny, Satomi Kondo (dịch) (2006). *Những điều đang xảy ra ở “Vị trí âm nhạc” của phương pháp trị liệu âm nhạc Mảnh đất chơi (field of play)*. NXB Shinju.